

ART IN DEMOCRACY

BOJ ZA DEMOKRATIČNE VREDNOTE SKOZI
OČI SODOBNIH EVROPSKIH UMETNIKOV

Evropski parlament

Evropska unija, 2023

Ta publikacija je bila izdana v Luksemburgu v informativne namene ob razstavi Art in Democracy iz zbirke sodobne umetnosti Evropskega parlamenta, da bi zagotovila izobraževalno referenco o ozadju in umetniški zapuščini umetnikov, katerih dela so razstavljena, in ohranjanje in spodbujanje njihovega prispevka k evropski kulturni dediščini.

Ta publikacija je namenjena izključno za nekomercialno uporabo v prostorih Evropskega parlamenta. Nepooblaščen uporaba, reprodukcija ali distribucija vsebine te publikacije je strogo prepovedana. Nadaljnja uporaba določenih slik zunaj namenov, predvidenih v tem dokumentu, je lahko omejena z avtorskimi pravicami umetnikov ali drugih tretjih oseb. Evropski parlament zavrača kakršno koli odgovornost, ki bi lahko nastala v zvezi z nepooblaščen uporabo.

Prepovedano je razmnoževanje, priredba, delno spreminjanje ali ponovni prenos del iz repertoarja belgijskega združenja avtorjev, skladateljev in založnikov SABAM prek televizije, kabelskih komunikacij ali spleta, razen s predhodnim dovoljenjem SABAM, Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs, rue d'Arlon 75-77, 1040 Bruxelles, Belgique.

Tel.: +32 (02) 286-8280

Internet: <http://www.sabam.be>

Elektronski naslov: visual.arts@sabam.be

ZAKAJ UMETNOST V DEMOKRACIJI?	4
1. EVROPSKA UNIJA PROJEKT IZGRADNJE EVROPSKE UNIJE DEMOKRACIJA IN NJENA PRAVILA IGRE	6
2. CIVILNO IN POLITIČNO UDEJSTVOVANJE.	10
3. ODNOS DRŽAVLJANOV DO JAVNE UPRAVE IN PRAVOSODJA	12
4. TVEGANJA IN NEVARNOSTI ZA DEMOKRACIJO	14
5. MNOŽIČNI MEDIJI IN DEMOKRACIJA	20
6. DEMOKRACIJA IN URBANE SPREMEMBE	24
7. DEMOKRATIZACIJA UMETNOSTI	26
OPOMBE	29
DODATNI VIRI	30

**PRENESITE UČNO
GRADIVO ZA UČITELJE
IN PRIPELJITE RAZSTAVO
V UČILNICO:**

ZAKAJ UMETNOST V DEMOKRACIJI?

Kaj je demokracija? Zakaj je Evropska unija sprejela demokratične vrednote? Zbirka sodobne umetnosti Evropskega parlamenta vključuje številna umetniška dela, ki lahko ponudijo odgovore na ta vprašanja in vpogled v to, kako vizualni umetniki iz različnih evropskih držav razlagajo demokracijo.

Izbrana umetniška dela lahko opredelimo kot kritično in osebno vizijo vsakega od predstavljenih umetnikov, ki prek svojih del jasno zagovarjajo demokracijo. Pomagajo krepiti zavest, da je treba demokratične svoboščine varovati, in opozarjajo, da moramo ostati pozorni in sodelovati v tako odločilnih procesih, kot so evropske volitve. S tem nas opozarjajo, da imamo tudi evropski državljani vlogo pri varovanju z glasovanjem na prihodnjih evropskih volitvah junija 2024.

Namen razstave je tudi ponuditi dragocen pogled na najpomembnejše vidike zdrave demokracije, kot sta spoštovanje pravil igre ter nujno politično udejstvovanje družbe. Obravnavana so tudi druga pomembna vprašanja, ki predstavljajo izzive in so preizkusni kamen naših demokratičnih vrednot, na primer odnos med državljanii institucijami, vloga množičnih medijev pri posredovanju jasnih in zanesljivih informacij, omejitve za moč države v zasebnem življenju in pobudah državljanov ali pa migracijska in čezmejna gibanja.

Nekateri pomembni trendi sodobne umetnosti kažejo družbeno in politično stvarnost sodobnega sveta skozi razmišljanje in kritičen pogled, pogosto z dozo ironije, sarkazma, skepse ali grenkobe. V tem smislu jih močno zaznamuje intelektualna, etična in v nekaterih primerih odkrita politična zaveza, ki so jo sprejeli številni umetniki 20. in 21. stoletja.

Umetnost lahko pogosto zavzame kritično stališče, ki prodira skozi naš navidezno preprost vsakdan in ga presega, da bi razkrila njegove pogosto neopažene vidike, izpostavila neprijetno resnico ter zastavila etična in zgodovinska vprašanja. To je umetnost, ki naj bi opozarjala in svetovala, prodorno komentirala ter spodbujala k razmisleku.

Umetnost je učinkovito orodje sporočanja in ozaveščanja o različnih težavah, saj omogoča izražanje na način, ki ga pisni ali ustni jezik ne. Umetnost nas lahko gane in povezuje. Spodbudi lahko k razmisleku in novim zamislim ter je izhodišče za državljanski dialog, poglobljene pogovore o tem, kaj je pomembno za skupnost, ter za premagovanje razklanosti pri nekaterih vprašanjih.¹

V sedANJI panorami vizualnih umetnosti obstajajo trendi, kot so artivism, angažirana umetnost, skupnostna umetnost, ekološka umetnost itd., ki vidijo umetnost v funkciji kot sredstvo za nasprotovanje, kot izraz vprašanj in problemov politične narave, o čemer je v demokraciji mogoče razpravljati

Umetnost tako postane sredstvo sporazumevanja in politično orodje, osredotočeno na spremembe in preoblikovanje družbe: je jezik, ki presega meje akademskega in muzejskega sveta in posega na druga področja, da bi dosegel širše občinstvo. To je bila ena od želja, ki je z različnimi strategijami in cilji spodbudila nastanek več tokov umetniške avantgarde 20. stoletja, kot so dadaizem, nadrealizem ali pozneje konceptualna umetnost.

Ni bilo veliko umetniških pobud, ki bi kolektivno ali kot gibanje v svoje ime prevzele besedo „demokracija“. V svoje ime jo je ob ustanovitvi leta 1974 sprejela skupina Artists for Democracy (Umetniki za demokracijo), ki je imela „jasen in odločen cilj: izraziti solidarnost z mednarodnimi političnimi prizadevanji. Eksperimentalne umetniške prakse, ki jih je prevzela skupina, niso pomenile le novih načinov umetniškega ustvarjanja, temveč tudi alternativne metode za izražanje političnega razmišljanja in političnih dejanj. (...) Artists for Democracy so solidarnost udeležali kot ustvarjalno politično dejanje.“²

Ne smemo pozabiti, da so umetniška dela na tej razstavi, tako kot številna druga dela v zbirkah in razstavah po vsej Evropi, nastala predvsem zahvaljujoč možnosti, ki jo demokratična družba nudi posameznikom, in sicer da na različne načine svobodno izražajo svoje mnenje in misli ideje. Eden od teh komunikacijskih kanalov je umetniški in je povezan z razvojem inteligence in kritičnega razmišljanja, kar priznava tudi Evropski parlament:

„Spodbujanje kulturne raznolikosti Evrope in zavedanja o skupnih koreninah temelji na svobodi umetniškega izražanja, sposobnosti in kompetenc umetnikov in kulturnih izvajalcev, obstoja uspešnih in odpornih kulturnih in ustvarjalnih sektorjev na javnem in zasebnem področju ter zmoglosti teh sektorjev, da ustvarjajo, uvajajo inovacije in proizvajajo svoja dela ter jih distribuirajo obsežnemu in raznolikemu evropskemu občinstvu.“³

„ker EU zaznamuje izredno bogata kulturna, družbena, jezikovna in verska raznolikost; ker so v tem kontekstu skupne vrednote, ki povezujejo naše družbe, kot so svoboda, socialna pravičnost, enakost in nediskriminacija, demokracija, človekove pravice, načelo pravne države, strpnost in solidarnost, bistvene za prihodnost Evrope; (...) poudarja bogat prispevek evropske umetniške dejavnosti h kulturni raznolikosti ter njeno vlogo pri širjenju vrednot Evropske unije in spodbujanju kritičnega razmišljanja (...)“⁴

1. EVROPSKA UNIJA PROJEKT IZGRADNJE EVROPSKE UNIJE DEMOKRACIJA IN NJENA PRAVILA IGRE

Umetniško potovanje po demokraciji začenjamo s sklopom del, ki uresničujejo pozitivne in vznemirljive vizije o uresničevanju evropskega projekta.

Konec osemdesetih let prejšnjega stoletja je **Françoise Schein** izdelala vrsto platen, primerljivih z reliefi, ki spominjajo na urbanistične razvojne načrte velikih sodobnih mest ali zemljevide infrastrukture in komunikacijskih poti (proge podzemne in nadzemne železnice, glavne ceste, zračne poti).

Njeno delo *Ideoglyphe Européen (1988)* predstavlja labirint poti in smeri, ki se križajo in so projicirane na kovinsko površino, namerno prepuščeno rjavenju; omrežje vijugastih cest, med katerimi utripajo drobne električne žarnice, postavljene tam, kjer so na zemljevidu prestolnice EU. Celotno kompozicijo zaključuje vrsta majhnih ur, ki kažejo časovne pasove in za katere je umetnica želela, da se pravilno nastavijo kot znamenje razumevanja in dogovora med državami: *„mettre des montres à l'heure = signe de l'entente, accord“*.⁵

Françoise Schein je leta 1997, ko je Evropski parlament pridobil in razstavil umetniško delo, to reliefno delo opisala kot *„abstraktno delo, ki se v bistvu ukvarja s temo izgradnje Evrope. To delo je bilo zasnovano dve leti pred padcem berlinskega zidu in opisuje meje celine v gibanju in v polnem zamahu. Ta skulptura je slutnja dogodka, ki bo po drugi svetovni vojni pretresel Evropo. Ustvarila sem jo po desetih letih bivanja v New Yorku, po dolgem obdobju odsotnosti in odtujenosti, torej se zaradi tega pogleda od zunaj lahko nedvomno razumela kohezijo, ki obstaja med vsemi evropskimi državami, kohezijo, ki jo je ustvaril en sam narod: Evropejci“*.⁶

Ideoglyphe je opredelila kot prvo v dolgi seriji del velikega formata, ki jih je ustvarila od leta 1989. Njen mednarodni projekt urbane umetnosti, ki ga je pripravila na različnih postajah podzemne železnice v evropskih prestolnicah, je imel tudi temeljni motiv: omrežje, katerega cilj je izraziti tesno povezavo med znanjem in demokracijo.⁷

Še en simboličen predmet, ki obravnava ključno funkcijo Evropskega parlamenta kot gonilne sile parlamentarne demokracije na celini, je **European Parliament (Evropski parlament) (1979)**. Njegov avtor **John Vassar House** je oblikoval predmet, ki spominja na velik kompas, astrolab ali znanstveni navigacijski instrument, ki simbolično predstavlja poseben trenutek v zgodovini evropskega projekta leta 1979:

*„Delo European Parliament (Evropski parlament) obeležuje volitve leta 1979 in predstavlja čas, ko se je na pridružitve povezavi pripravljalo več držav. Dotedanje članice so predstavljene kot značilno oblikovani koščki obroča, ki tvorijo trden krog. Nove članice so pripravljene, da se kot centrifugalna sila pridružijo.“*⁸

Morfologija skulpture zajema prepričljivo delitev pristojnosti delitve pristojnosti v Evropski skupnosti:

*„droben laminirani obroček, ki se vrti okoli svoje osi na treh iglah, ki predstavljajo Svet, Komisijo in pravosodje, predstavlja mehanizem nezakonodajnih funkcij.“*⁹

Ta temeljna načela so se preoblikovala v zanimiv vrteč mehanizem, podoben namišljenemu kompasu ali uri, nagnjeni na svoji osi, ki označuje smer usklajenega delovanja med državami, ki so sestavljale Evropsko unijo leta 1979, in tistimi, ki so se ji kmalu zatem pridružile.

Vassar je ta kip zasnoval kot *„vizualno počastitev spomina na izjemno zgodovinski trenutek prvih splošnih volitev v Evropski parlament“*, vendar je njegov pomen še natančneje pojasnil: *„Sestavni elementi obroča so devet držav članic, velikost vsake pa je odvisna od njenega števila glasov. Njihova zunanja površina ponazarja individualnost držav, medtem ko notranja površina obroča predstavlja njihovo združevanje v eno samo enoto: Evropski parlament.“*

*Trije premiki v nasprotni smeri urnega kazalca na notranjem obroču (Francija – Nemčija, Beneluks – Italija in Danska – Velika Britanija in Irska) kronološko prikazujejo dotedanje evropsko sodelovanje. Grčija čaka na vstop v ta krog. Podlago, ki simbolizira volivce, tvorijo različni politični tokovi, na katerih sloni celotna struktura Parlamenta. Ti tokovi se združujejo v kinetično silo, ki daje zagon dejavnostim Parlamenta.“*¹⁰

Delo **Hémicycle Strasbourg (Sejna dvorana v Strasbourgu) (1987)** prikazuje plenarno dvorano, ki je dom zakonodajne pristojnosti Evropske skupnosti, med zasedanjem, ki mu leta 1987 predseduje P. Daenkert. Verjetno je podlaga za to fotografija iz tega obdobja, ki jo je z dokumentarno natančnostjo in tehnično jasnostjo slikovno interpretiral **John Goudie Lynch**.

Fotografija, ki jo je poslal J. G. Lynch: predstavitev slike v Evropskem parlamentu, ok. 1987–1988

Blizu druge velike plenarne dvorane Evropskega parlamenta v Bruslju stoji monumentalna skulptura belgijskega kiparja **Oliviera Strebelleja Confluences (Stekanja) (1989)**, ena od njegovih tehnično najdrznejših del, ki kljubuje zakonu težnosti. Umetnik je postavil pravo jekleno drevo z močnim valjastim deblom, ki se dviguje in razprostira številne cevi, združene v grozde, ki se srečujejo, raztezajo in zibajo v atriju stavbe Spaak. Prostostoječa in organska struktura, ki, kot izhaja iz njenega naslova, simbolizira območje sotočij in srečanj, bratstva in dobrega razumevanja, ki ga morajo evropski narodi ohranjati pri svojih izmenjavah in skupnih podvigih.¹¹

OLIVIER STREBELLE (1927–2017)

Belgija

CONFLUENCES (STEKANJA), 1989

polirano nerjaveče jeklo; 3200 x 1400 x 1300 cm
podaril avtor leta 1992

FRANÇOISE SCHEIN (*1953)

Belgija

IDEOGLYPHE EUROPÉEN, 1988

rjasta kovinska plošča; 200 x 200 x 40 cm

podarila Suzanne Delevoy leta 1996

HIŠA JOHNA VASSARJA (1926–1982)

Združene države Amerike

PARLAMENTO EUROPEO (EVROPSKI PARLAMENT), 1979

bron na lesenem podnožju 95 x 165 cm

podarila italijanska država predsedniku Emiliju Colombu leta 1979

JOHN GOUDIE LYNCH (*1946)

Nizozemska

HÉMICYCLE STRASBOURG (SEJNA DVORANA V STRASBOURGU), 1987

olje na platnu; 96 x 194 cm

podaril avtor

2. CIVILNO IN POLITIČNO UDEJSTVOVANJE.

Portret Paula Henrija Spaaka, ki ga je naslikal Fabian Edelstam, plakat za nagrado Saharova za svobodo misli (za leto 1993), in pisalni stroj Josefa Antalla, ki je bil priča intelektualni in politični dejavnosti njegovega lastnika, spominjajo na vidne osebnosti, ki poosebljajo boj za svobodo in demokratične vrednote v Evropi in nazorno kažejo, kako so zavezanost, predano delo in vodenje nekaterih političnih osebnosti bistveni elementi za vzpostavitev in uspeh parlamentarne demokracije.

Demokracija potrebuje svoje junake, ne le javne in razvpite, temveč tudi brezimne, kot so navadni ljudje, ki nastopajo v fotografskem opusu Paula Grahama; pogosto jih fotografija ujame navidez nenačrtovano in spontano, bodisi na prostem ali v notranjih prostorih. Na fotografiji iz umetniške zbirke so ti ljudje paradoksalno prisotni ravno zaradi svoje odsotnosti v skromnem predelu mesta Belfast, ki ga zaseda preprosta betonska klop.

Po drugi strani pa je gvaš *Wähle!* (1979) slikarja Jörga Immendorffa, ki je umetnost razumel kot korektiv za socialne in politične krivice, nastal v času ustvarjanja umetnikove najslavnejše serije z naslovom *Cafe Deutschland* (1977–1982)¹². To sicer majhno delo na papirju je strasten poziv k svobodnemu govoru in izbiri med različnimi možnostmi, s čimer spodbuja k dejavnemu sodelovanju v državljskem življenju.

PLAKAT ZA NAGRADO SAHAROVA ZA SVOBODO MISLI (1993)

FABIAN EDELSTAM (*1965)

Švedska

PORTRET PAULA HENRIJA SPAAKA, 2013

mešana tehnika na platnu; 140 x 110 cm

podaril avtor leta 2014

PAUL GRAHAM (*1956)

Združeno kraljestvo

BREZ NASLOVA, BELFAST (BETONSKA KLOP), 1988

fotografija na aluminiju; 75 x 100 cm

kupljeno prek galerije Anthony Reynolds (London) leta 1993

JÖRG IMMENDORFF (1945–2007)

Nemčija

WÄHLE, 1979

gvaš na papirju; 28 x 21 cm

kupljeno prek galerije Rudolf Zwirner (Köln) leta 1983

PISALNI STROJ JOSEFA ANTALLA. MADŽARSKA

Madžarska

Umetniška in kulturna zbirka Evropskega parlamenta

3. ODNOS DRŽAVLJANOV DO JAVNE UPRAVE IN PRAVOSODJA

Odnos med državljani in institucijami, tako vladnimi kot nevladnimi, ki ga prepogosto bremeni nezaupanje, je temeljna tema, ki jo je opaziti v nekaterih delih iz zbirke, kot sta *Girokantoor* (1983) Johna Goudieja Lyncha in *Power is Work, Work is Power (Moč je delo, delo je moč)* (1990) Hannah Collins.¹³

Delo J. G. Lyncha upodablja pisarniško okno, ki bi lahko bilo na banki, ministrstvu ali javni agenciji. Če pozorneje pogledamo, na steklu opazimo odsev – ženska, ki nosi dve torbici ali kovčka – in dvoumno, težko razločljivo gesto dveh zaposlenih ali uradnikov, ki stojita za steklom, na katerem visi znak z napisom „Gesloten“, da je urad že zaprt. Vsakdanji prizor, ki ga je naslikal in uokviril Lynch, predstavlja simbolično in kritično razsežnost ter poudarja odrekanje komunikacije in pomoči oblasti (institucije ali uprave) državljanu, ki bi rad vložil prošnjo.

Ta oddaljenost, ki se zdi nepremostljiva, je še toliko bolj poudarjena v fotografskem diptihu Hannah Collins z naslovom *Power is Work, Work is Power (Moč je delo, delo je moč)* (1990), na kateri je Queen's Counsel, ki ga opredeljuje lasulja, simbol njegove politične moči, in je s hrbtom obrnjen proti gledalcu, zaradi česar deluje kot neoseben in nedostopen lik.

Za razliko od prejšnjih dveh del se nam Gallijeva risbica zdi lahkotno in brezskrbno posvetilo zavodu za socialno varnost ali pokojninsko zavarovanje.

NIZOZEMSKA

Nizozemska

GIROKANTOOR, 1983

olje na plošči; 60 x 52 cm

kupljeno od avtorja leta 1983

GALLI (*1944)

Nemčija

AN DAS VERSORGUNGSAMT (ZA ZAVOD ZA SOCIALNO VARSTVO), 1983

voščenska na papirju; 30 x 21 cm

kupljeno prek galerije Georg Nothelfer leta 1983

HANNAH COLLINS (*1956)

Združeno kraljestvo

POWER IS WORK, WORK IS POWER (MOČ JE DELO, DELO JE MOČ), 1990

tisk srebrovih spojin v želatini (diptih) 120 x 190 cm vsaka

kupljeno od avtorice leta 1993

4. TVEGANJA IN NEVARNOSTI ZA DEMOKRACIJO

Zaostrovanje konfliktov in nesoglasij med različnimi skupnostmi, strah pred prihodnostjo ter pretirano spremljanje in nadzor posameznikov so teme in pomisleki, predstavljeni v vrsti del, ki odražajo stanje krize in napetosti ter nas spodbujajo, da se zavestno opredelimo do realnosti, ki jo razlagajo.

Willie Doherty je fotografiral mestno krajino, in sicer zapuščeno ulico v rodnem Derryju, ki je zavita v fluorescentno meglico; prebivalcev ni ali pa so za zaprtimi vrati svojega doma. Z elipso zajame situacijo, ki jo zaznamujeta skrito nasilje in napetost, ter jo označi z besedo *Endurance (Zdržljivost)*, ki pomeni odpornost, nepopustljivost in integriteto.¹⁴

Doherty se torej zateka k povezavi med besedo in podobo, ki so jo že v 20. stoletju uporabljali v dadaizmu, nadrealizmu in pozneje v konceptualni umetnosti. Umetnik ta semantični vir uporablja v povezavi z zgodovinskim, političnim in družbenim konfliktom na Severnem Irskem ter opozarja na sporočila in grafite, ki sta jih obe strani pisali na nasproti stoječe zidove v Derryju.¹⁵

To so jedrnata in na prvi pogled zagonetna sporočila, kot so tista na diptihu: *Many Have Eyes But Cannot See (Mnogi imajo oči, pa ne vidijo)* (1992). Na levem in desnem krilu so zapisane besede: „slepi kot“ in „točka izginotja“, ki morda namigujeta na mrtve, slepe kote, ki jih ni mogoče nadzorovati ne s kamerami ne s patroljami.¹⁶

Ok lahko vidi in nehote prečesava določena območja in področja družbenega življenja in zato predstavlja vznemirljiv ikonografski element v fotografskem delu dvojice *TwoFourTwo – Believe in me (Verjemi vame)* (2005): na svetlem ozadju je velika očesna veka upodobljena za kovinsko mrežo, podobno zapornim rešetkam.

Doherty je na podlagi posebnega zgodovinskega in družbenega konteksta ustvaril podobo – *Endurance (Zdržljivost)* – katere pomen bi lahko, če ne bi upoštevali geografskega in političnega ozadja tega dela, na splošno prenesli na vsa druga področja in situacije, kjer civilna družba grožnjam navkljub vztraja v tihem odporu in ga podpira. Poleg tega Dohertyjevo delo

vključuje voljo za ohranitev spomina na dogodke, ki so privedli do konflikta. Iz njegovega dela je mogoče izluščiti opozorilo, da morajo biti družbe z državljskega in ustvarjalnega vidika bolj pripravljene na mirno reševanje problemov, spodbujanje sodelovanja in preprečevanje skrajnosti in nasilja, kot je to predstavljeno v delu *The Convert (Spreobrnjenec)* (1992) **Jamesa Hanleyja**.¹⁷

Ko se država preoblikuje v strah vzbujajoč aparat, ki ne služi državljanom, temveč jih uporablja in vdira v njihovo zasebnost, potem prevzame pošastno obliko mitološkega leviatana. Ta so dviga iz oceana na osrednjem delu apokaliptičnega triptiha Andreyja Daniela: *Trilogija: The Elusive Meaning of Cause and Effect: To Brueghel, The Mating Season of the Leviathans, The Death of Worker X (Teško opredeljivi pomen vzroka in posledice: za Brueghela, Paritvena sezona leviatanov, Smrt delavca X)* (2009).

Daniel ima pred očmi delo Thomasa Hobbesa *Leviathan* (Leviatan) (1651), saj ima delo posvetilo slikarju Pietru Brueghelu Starejšemu iz šestnajstega stoletja. Natančneje povedano, skliceval naj bi se na eno od Brueghelovih mojstrov: *Dulle Griet* (pribl. 1564, Zbirka muzeja Mayer van den Bergh, Antwerpen), kjer glavni lik Dulle Griet zre v vrata pekla, ki jih predstavlja obraz leviatana.¹⁸

Enako kot so lahko Brueghelove slike v 16. stoletju predstavljale popularno kulturo, so tudi liki v Danielovem triptihu navadni ljudje iz 21. stoletja: na levi plošči so to turisti, na desni gradbeni delavci. Vsi so doživeli nenadni kozmični pretres, ki je postavil njihovo življenje na glavo.

V Bolgariji je Daniel priznan kot „umetnik, vodja skupnosti, kolega, mentor, ki se je uveljavil kot ena vodilnih osebnosti v umetnosti, ki so bolgarsko slikarstvo popeljale naprej ob koncu 20. in prehodu v 21. stoletje popeljale naprej“. Kot je poudaril eden najboljših poznavalcev slikarjevega dela, je Daniel trdil in verjel, da bi morali umetniki pomen sintetizirati: „In če se ne naučimo, da si izmislimo pomen, da sintetiziramo pomen zase in za druge, tudi za zelo velike skupine ljudi, bo ta obstoj zgolj neka vrsta vegetiranja.“¹⁹

Flo Kasearu je v seriji risb *Fears of a Museum Director (Strahovi muzejskega direktorja)* (2014) humorno prikazala druge nevarnosti in nesreče, ki ogrožajo demokracijo in svobodo, kot so terorizem, vojna, vandalizem itd. Te navidez komične risbe pa imajo globlji pomen, kajti izražajo strah pred negotovo prihodnostjo s pristopom, značilnem za časopisne karikature: prikazujejo namreč nabor skrajnih in katastrofalnih razmer, ki bi lahko prizadele katero koli javno ali zasebno ustanovo.

Olje na lesu **Janisa Gaitisa** je natančna alegorična upodobitev tveganja za nekritično razmišljanje in odtujitev: *The Parade (Parada)* (1983). Tu so predstavljena načela prenatrpanosti, indoktrinacije in poenotenja, kar kaže na podobnost med posamezniki, preoblikovanimi v linearno in odtujeno jato enakih posameznikov, ki stojijo v prekrivajočih se vrstah. Umetnik je tej togi množici posameznikov dodal ščepec humorja, ki nam omogoča, da lažje sprejmemo to predstavitev pretirano enotne družbe.

Občutek negotovosti zbuja delo **Dana Wolgersa** *End of the public road (Konec javne ceste)* (1995), kjer se lahko opazovalec prepozna v vozniku vozila, ki odseva na kovinskomodrih oznakah ob robu ceste. Če javno cesto razumemo kot metaforo za civilizacijo in pravne države, potem lahko to fotografijo obravnavamo kot dvoumno opozorilo o tem, kaj je mogoče videti zunaj področja pravil o pravni varnosti.

WILLIE DOHERTY (*1959)

Združeno kraljestvo

ENDURANCE (ZDRŽLJIVOST), DERRY, 1992

črnobela fotografija na aluminiju, 125 x 190 cm

kupljeno prek galerije Matt's Gallery (London) leta 1993

DAN WOLGERS (*1955)

Švedska

HÄR SLUTAR ALLMÄN VÄG (SERIJA)

END OF PUBLIC ROAD III (KONEC JAVNE CESTE III), 1995

fotografski proces Cibachrome izdaja 1/3; 162 x 196 cm

kupljeno od Patrika Förberga

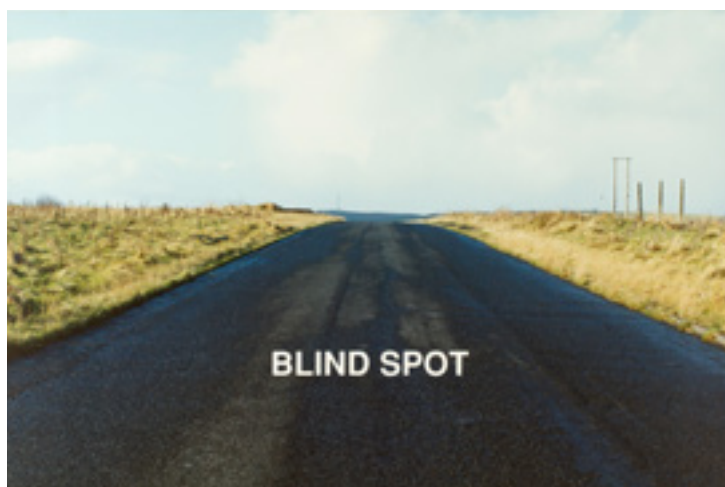
WILLIE DOHERTY (*1959)

Združeno kraljestvo

MANY HAVE EYES BUT CANNOT SEE (MNOGI IMAJO OČI, PA NE VIDIJO), 1992

kromogenične fotografije z besedilom (diptih) (levo: Vanishing point (Točka izginotja), desno: Blind spot (Slepi kot)); 122 x 184 cm vsaka

oštevilčeno (na hrbtni strani). kupljeno prek galerije Oliver Dowling (Dublin) leta 1992

ANDREY DANIEL (1952–2019)

Bolgarija

TRILOGIJA: THE ELUSIVE MEANING OF CAUSE AND EFFECT

TO BRUEGEL; THE MATING SEASON OF THE LEVIATHANS; THE DEATH OF THE WORKER X (TEŽKO OPREDELJIVI POMEN VZROKA IN POSLEDICE: ZA BRUEGHELA, PARITVENA SEZONA LEVIATANOV, SMRT DELAVCA X) (2009).

olja na platnu; 170 x 160 cm vsaka (triptih)

parafa in datum (v spodnjem levem kotu za levi in sredinski panel, v spodnjem desnem kotu za desni panel)

kupljeno od avtorja leta 2011

FLO KASEARU (*1985)
Estonija
FEARS OF A MUSEUM DIRECTOR
(STRAHOVI MUZEJSKEGA DIREKTORJA),
2014
svinčnik, papir
65 x 50 cm (vsaka)

JAMES HANLEY (*1965)

THE CONVERT (SPREOBRNJENEC), 1992

Irska

olje na plošči, 175 x 121 cm

datum in naslov (na hrbtni strani)

kupljeno od avtorja leta 1993

TWO/FOUR/TWO

(UMETNIŠKA SKUPINA, USTANOVLJENA LETA 1996)

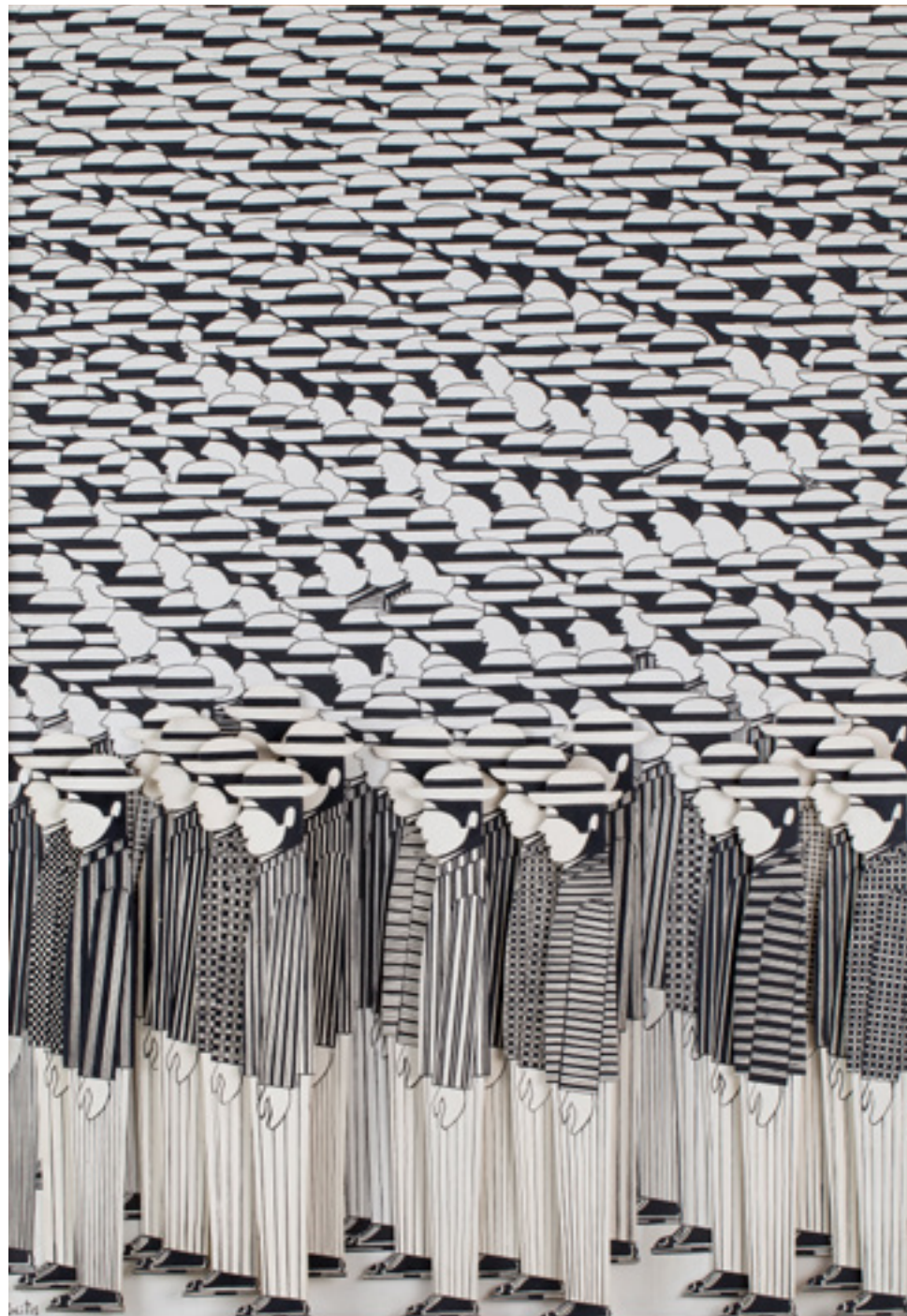
COSTAS MANTZALOS (*1963) & CONSTANTINOS KOUNNIS (*1973)

Ciper

BELIEVE IN ME, 2005

fotografija, pleksi steklo, kovina, svetloba; 62 x 60 cm

kupljeno od avtorjev leta 2007

JANIS GAITIS (1923–1984)

Grčija

THE PARADE (PARADA), 1983

olje na lesu; 160 x 115 cm

podpisano (spodaj levo)

kupljeno od avtorja leta 1983

5. MNOŽIČNI MEDIJI IN DEMOKRACIJA

Dela Olafa in Claveja močno preveva vprašanje odnosa med oblastjo, mediji in javnostjo. Metzelovo delo z jasnejšim in bolj izzivalnim tonom medijske informacije pretvori v nekakšen pozlačeni idol.

Stalna tema umetnosti **Olafa Metzela** je moč obveščanja javnosti o vsakodnevnih dogodkih in oblikovanje javnega mnenja o teh dogodkih, pa tudi izkoriščanje te moči. Večje platno *Il Messagero, mercoledì 12. October 1988 (1989)* sestavljajo kovinske matrice, uporabljene za tiskanje italijanskega časopisa s tem imenom na ta datum. Zaradi zelo razpokane površine tega reliefnega dela na aluminiju današnji oddaljeni opazovalci le težko prepoznajo osrednje teme, vgravirane v matrice, kot so ugrabitve, nasilje, tragedije.

Slika **Antonija Claveja** prikazuje vrednost časopisnih novic in njihovo širjenje v mestnem prostoru. *New York II (1989)* namiguje na širjenje kulture in stalni krog njene uporabe, hitre obrabe in zamenjave. Pop poetika in uporaba kolaža – slik iz časopisov in revij, ki so neposredno nanese na površino – so v stilu umetniške produkcije Američana Roberta Rauschenberga iz šestdesetih let prejšnjega stoletja: slike, ki se prepletajo v obliki palimpsesta, ločujejo pa jih črte svetlečega pigmenta.

Sklicevanje na novice, ki so v časopisih predstavljene z besedilom in fotografijami, je tudi podlaga za koncept *Wall (Zid) (2008)*, v katerem multimedijaska umetnica **Anna Baumgart** ponazarja pretresljive in tragične resnične dogodke iz določenega posameznega obdobja evropske zgodovine.

Z velikimi tiskanimi črkami je na nogi ene od likov izjedkan napis Reuters Forum (tiskovna agencija), kar nakazuje ikonografsko poreklo skupine skulptur. Vizualna referenca je fotografija iz časopisov, ki kaže skupino Berlinčanov, ki so jih avgusta 1961 evakuirali z domov. Na dan, ko je bila posneta fotografija, je prečkanje zidu postalo še težje: zid, ki je mesto delil na dvoje, se je spremenil v smrtonosno oviro, ki je naslednja tri desetletja simbolizirala globoko ideološko ločnico med sovjetskim blokom in Zahodom. Tako je bilo do leta 1989, ko je prišlo do padca zidu: ta zgodovinski trenutek je **Frank Thiel** ujel na nekaterih fotografijah v seriji *Berlin (1990)*.

Baumgartova navaja, da imajo njene skulpture fotoreporterski izvor, saj vsako osebo razdeli na dve jasno ločeni polovici: prelivajočo sivo barvo v ospredju in povsem bele dele v ozadju. To razlikovanje odraža dvodimenzionalno poreklo skupine in njen prenos s fotografije v tridimenzionalni prostor.

Čeprav je skulptura veliko bolj abstraktna kot izvorna fotografija in ne prikazuje podrobno obrazov posameznikov, Baumgartova deluje izjemno realistično pri ponovnem oblikovanju predmetov v njihovih rokah, vključno s teksturo škatel in vreč. Občutek nujnosti in strahu, ki ju je moč razbrati iz drže in gest Berlinčanov na fotografiji, so omeščane, saj so figure izdelane iz smole, tj. materiala, ki ga pogosto uporabljajo sodobni veliki ustvarjalci figurativnih skulptur, kot sta Juan Muñoz ali Keith Edmier.

OLAF METZEL (*1952)

Nemčija

IL MESSAGERO, MERCOLEDÌ 12. OTTOBRE 1988, 1989

časopisna matrica na aluminiju; 237 x 310 x 27 cm

kupljeno prek galerije Fahnenmann (Berlin) leta 1990

ANTONI CLAVÉ (1913–2005)

Španija

NEW YORK II, 1989

mešana tehnika; 162 x 130 cm
podpis in datum (spodaj desno)
kupljeno od avtorja leta 1991

ANNA BAUMGART (*1966)

Poljska

WALL (ZID), 2008

[skupina petih skulptur]
akrilna smola in akrilna barva; 123 cm (višina vsake figure)
kupljeno prek fundacije Lokal Sztuki (Varšava) leta 2009

FRANK THIEL (*1966)

Nemčija

MAUER AM MARTIN GROPIUS-BAU IN BERLIN-KREUTZBERG, JUNI 1990

Serija Berlin (6 fotografij) (1990)

19.50 x 58.50 cm

dolgoročno posojilo iz umetniške zbirke nemškega parlamenta

FRANK THIEL (*1966)

Nemčija

MAUER AM MARTIN GROPIUS-BAU IN BERLIN-KREUTZBERG, JUNI 1990

Serija Berlin (6 fotografij) (1990)

19.50 x 58.50 cm

dolgoročno posojilo iz umetniške zbirke nemškega parlamenta

FRANK THIEL (*1966)

Nemčija

MAUER AM MARTIN GROPIUS-BAU IN BERLIN-KREUTZBERG, JUNI 1990

Serija Berlin (6 fotografij) (1990)

19.50 x 58.50 cm

dolgoročno posojilo iz umetniške zbirke nemškega parlamenta

FRANK THIEL (*1966)

Nemčija

MAUER AM MARTIN GROPIUS-BAU IN BERLIN-KREUTZBERG, JUNI 1990

Serija Berlin (6 fotografij) (1990)

19.50 x 58.50 cm

dolgoročno posojilo iz umetniške zbirke nemškega parlamenta

FRANK THIEL (*1966)

Nemčija

MAUER AM MARTIN GROPIUS-BAU IN BERLIN-KREUTZBERG, JUNI 1990

Serija Berlin (6 fotografij) (1990)

19.50 x 58.50 cm

dolgoročno posojilo iz umetniške zbirke nemškega parlamenta

FRANK THIEL (*1966)

Nemčija

MAUER AM MARTIN GROPIUS-BAU IN BERLIN-KREUTZBERG, JUNI 1990

Serija Berlin (6 fotografij) (1990)

19.50 x 58.50 cm

dolgoročno posojilo iz umetniške zbirke nemškega parlamenta

6. DEMOKRACIJA IN URBANE SPREMEMBE

Koherentna skupina del bolgarskih umetnikov, ki kritično in zgledno obravnava različne vidike tega, kako pristop Bolgarije k Evropski uniji vpliva na življenje ljudi.

Motif I (State Machine) (Motiv I (državna mašinerija)) Nadežde Oleg Ljahove, je del projekta *Globally and on a Long-term Basis the Situation is Positive (Na splošno in dolgoročno so razmere dobre)* (2007–2009), ki obsega vrsto kratkih videoposnetkov, posnetih na ulicah Sofije, ter vrsto digitalnih odtisov na platnu („motivov“), ki prikazujejo negibne podobe iz omenjenih videoposnetkov.

Ta digitalni tisk se nanaša na skrajnosti urbanega razvoja in vladnega posredovanja pri načrtovanju velikih mest. Vrste bagrov, postavljenih v ravnih vrstah kot vojska Nezemljanov v primitivni videoigri, simbolizirajo veliko gradbeno mrzlico, ki je izbruhnila v Bolgariji po vključitvi države v Evropsko unijo. Kot je dejala sama Ljahova:

„S pristopom k EU 1. januarja 2007 je Bolgarija dobila status polnopravne članice. To je prineslo priložnost za sodelovanje v vseh „posebnih“, „regionalnih“, „inovativnih“, „čezmejnih“ in „veškulturnih“ projektih, ki so namenjeni uvajanju „standardov EU“ in nam omogočajo, da izkoristimo „široko paleto priložnosti“, ki jih ponuja EU. (...)

Prišli so podjetniški vlagatelji, ki so s seboj pripeljali opremo in ljudi vseh vrst. Začela so se intenzivna gradbena dela. V sosesčini je hrumela gradbena oprema. Zelena travo sta nadomestila beton in železo. Sredi hrupa, blata in v oblakih prahu navdušeni ljudje in stroji vsak dan gradijo našo evropsko prihodnost.“²⁰

Idealističen kontrapunkt kritičnemu in skeptičnemu pogledu Ljahove najdemo na plakatu, ki ga je zasnoval poljski ilustrator in slikar **Rafal Olbinski**. Na njem Evropa, ki jo, kot pri slikarskih modelih italijanske renesanse, poseeblja ženska, mirno spi sredi idilične pokrajine, medtem ko se ji v sanjah prikazujejo značilne poljske stavbe.

Slika **Vasilene Gankovske**, na kateri se mladi brezskrbno zbirajo na travniku v dunajskem parku Burggarten – *An Afternoon at Burggarten #2 (Popolde v parku Burggarten #2)* (2007) – je lahkoten pogled na preprosto uživanje v mestnem prostoru.

Če se je delo Oleg Ljahove nanašalo na novo mesto, ki še nastaja, pa digitalna fotografija dvojice **Misirkov & Bogdanov** – *Weekend 2126 – The Valchevs (Konec tedna 2126 – Valčevi)* (2008) – namesto tega zre nazaj, na institucionalno strukturo komunističnega režima. Gre za spominsko hišo bolgarske komunistične partije Buzludža (1981), ki trenutno velja za izjemen spomenik, ki še vedno ohranja svoj futuristični in znanstvenofantastični videz.

Stavba v obliki NLP (nekakšen brutalen, retrofuturističen leteči krožnik) izstopa iz namišljene pokrajine v ozadju, kjer se gibljejo člani družine v narodnih nošah.

Kritiki so poudarili:

„Weekend 2126 – The Valchevs (Konec tedna 2126 – Valčevi) (2008) prikazuje družino Valčev na sprehodu na sončno nedeljo, ko se lagodno sprehajajo po pobočjih gore Buzludže. Nekateri družinski člani celo lenobno skladajo glasbo, po tem ko so s svojo ladjo pristali na vrhu gore v sicer zapuščenih pokrajini. Jasno je, da se ta prizor, ki se sicer sklicuje na preoblikovano staro in napol pozabljeno novo, odvija v prihodnosti, kljub nenavadnim etno-srednjeveškim oblekam, afriškim srajcam in ročno izdelanim glasbenim instrumentom, ki spominjajo na že dolgo pozabljeno folkloro, ki pa je vendarle del pop kulture. Slika Misirkova/Bogdanova predstavlja eno od možnih vizij, kako bodo morda prihodnje generacije videle in cenile Buzludžo.“²¹

RAFAL OLBINSKI (*1945)

LA POLOGNE DANS L'U.E.

Poljska

oblikovano ob „pristopu“

64 x 80 cm

NADEŽDA OLEG LJAHOVA (*1960)

Bolgarija

MOTIF I (STATE MACHINE) (MOTIV I (DRŽAVNA MAŠINERIJA));

IZDAJA 1/4, 2008

digitalni tisk na papirju; 59 x 64 cm

napisano "GLOBALLY AND ON A LONG-TERM BASIS THE SITUATION IS POSITIVE" (NA SPLOŠNO IN DOLGOROČNO SO RAZMERE DOBRE)

kupljeno od avtorice leta 2011

VASILENA GANKOVSKA (*1978)

AN AFTERNOON AT BURGGARTEN #2 (POPOLDNE V PARKU BURGGARTEN #2)

SERIJA „A BURGGARTEN AFTERNOON (POPOLDNE V PARKU BURGGARTEN)“, 2007

oljne barve, marker na platnu

BORIS MISIRKOV (*1971) & GEORGI BOGDANOV (*1971)

Bolgarija

VALCHEVS FAMILY, BUZLUDZHA PEAK (DRUŽINA VALČEV, VRH BUZLUDŽE), 2008

(Iz serije „Weekend 2126“ (Konec tedna 2126); izdaja 3 + 1)

digitalni barvni tisk; 81 x 118 cm

kupljeno od avtorjev leta 2011

7. DEMOKRATIZACIJA UMETNOSTI

Za naslednja izbrana dela je značilno, da prikazujejo vključevanje umetnosti v vsakdanjem življenju ter v glavnih temah in socialnih vprašanih sedanjega trenutka, kot so odnos med kulturo in trgov, migracijska gibanja ali družina.

Ta čas se politično-socialna aktivacija umetnosti na najbolj učinkovit, sporen in prepoznaven način izraža z grafiti. **Knock, Knock Knocking On Heaven's Door (Trkanje na nebeška vrata) (2007)** Jaana Elkena, je plod trdega dela, ki združuje tehnične vire tahizma in grafite. Elken se je po hiperrealističnem obdobju prepustil temu alternativnemu uličnemu kulturnemu pojavu, ki ga je pogosto videval, ko je živel na območju geta v Lasnamäeju. Da je prišel v svoj studio, je moral namreč prehoditi več nadstropij, polnih urbanih simbolov.

Medicine cabinet (Omarica z zdravili) (1992) Joepa van Lieshouta je kovinska škatla nevtralne sive barve in običajnega videza, ki je oblikovno reprodukcija industrijske enote; primer diskretnega in konceptualnega umetniškega predmeta, pri katerem sta umetnikovo avtorstvo in osebnost očitno odsotna. Vendar se nam razkriva kot protisloven predmet, saj ko odpremo škatlo, na dnu odkrijemo velik podpis umetnika.

Umetnik je leta 1995 ustanovil studio Atelier Van Lieshout, ki uporablja metodologijo, s katero želi spodkopati mit o umetniškem geniju. Za ustvarjanje uporabne in domiselne umetnosti s kančkom humorja in v korist družbe je razvil multidisciplinarno prakso, ki ustvarja dela na meji med umetnostjo, oblikovanjem in arhitekturo, ter raziskuje tanko črto med produkcijsko umetnostjo in funkcionalnimi predmeti množične proizvodnje.

Proizvodnja in potrošnja hrane, ki jo je industrija preoblikovala v standardizirane proizvode in oglaševalske ikone, sta osrednji motiv **Marka Blaža v Homage to Andy Warhol (Posvezili Andyju Warholu)**, kjer se izrečno sklicuje na serijo 32 Campbellovih jušnih konzerv tega umetnika iz leta 1962, ki danes veljajo za temeljni simbol pop umetnosti. Blažo je v **Warholu 1 (2007)** jušno konzervo zavil v vzorec stebrišča v grško-rimskem slogu kot zunanjo lupino, ki spominja na rimsko antiko in klasično umetnost, kar kaže na nekakšno povezavo med klasično in množično kulturo.

Migracijska gibanja in njihov veliki vpliv na družine in družbe so ena od osrednjih tem poklicne poti malteške umetnice **Ruth Bianco**, in sicer v projektih, kot sta *Connecting geographies (Povezovalne geografije)* ali *Tidal dialogues and transit zones (Bibavični dialogi in tranzitna območja)*, v katerih razvija umetniško prakso, ki temelji na raziskavah in obravnava vprašanja teritorija in čezmejnega gibanja.

Poliptih *Lines of migration (Migracijske linije) (2020–2021)* je nedvoumno povezan z *art contestataire* ali *poulično umetnostjo*, če sodimo po ekspresivni uporabi kolaža ter komunikacijski učinkovitosti simbolov in kratkih pisnih sporočil, ki jih uporablja. Kot je poudarila sama umetnica, ima prav tekstura bistveno vlogo v zasnovi tega dela, zlasti ker je nastalo med pandemijo covid-19, ko se je moral svet zateči k stikom na daljavo in na varnostni razdalji.

Družinske vezi so v delu **Edith Karlson's Family (Družina) (2019)** prikazane z nenavadnega zornega kota. Karlsonova pogosto uporablja like pošasti ali živali, pa naj bodo to izumrle živalske vrste ali pa podobe iz srednjeveške ikonografije, ki sta jih pozneje prevzeli fantastična literatura in kinematografija. Njene skulpture so včasih opisane kot basni, zlasti kadar živalim ali bitjem pripiše človeške značilnosti in vedenje, da lahko s kritičnim očesom komentira sodobno družbo.

RUTH BIANCO

Malta

LINES OF MIGRATION (MIGRACIJSKE LINIJE), 2020–2021

diptih v tehniki kolaža na ročno izdelanem papirju
celotna kompozicija z okvirjem meri 160 cm x 250 cm.

JAAN ELKEN (*1954)

Estonija

KNOCK, KNOCK KNOCKING ON HEAVEN'S DOOR (TRKANJE NA NEBEŠKA VRATA), 2007

akril na platnu; 160 x 200 cm

podpis in datum (spodaj desno), naslov (sredina zgoraj)

kupljeno od avtorja leta 2007

JOEP VAN LIESHOUT (*1963)

Nizozemska

MEDICINE CABINET (OMARICA Z ZDRAVILI), 1992

odlitek iz smole, 50 x 50 x 10 cm

podpis (na notranji strani vrat)

kupljeno prek galerije Fons Welters (Amsterdam) leta 1992

MARKO BLAŽIČ (*1972)

Slovaška

WARHOL 1, 2007

mešana tehnika na platnu;

100 x 80 cm

kupljeno od avtorja leta 2010

EDITH KARLSON (*1983)

FAMILY (DRUŽINA), 2019

beton, kovina, mešani medij

različne mere, višina približno 120 cm

OPOMBE

1. „Sposobnost poimenovanja in/ali preimenovanja težave je eden od najučinkovitejših dosežkov umetniškega dela, umetniška dela pa lahko pomagajo prepoznati težave in predlagati rešitve na zelo široki ravni.“ Lvova, M.: *Art and Democracy: Citizens' Creative Energy as a Force for Social Change. (Umetnost in demokracija: ustvarjalna energija državljanov kot gonilo družbenih sprememb)* Dayton: Fundacija Kettering, 2017
2. Kot so komentiral poznavalci: Artists for Democracy so izhodišče za raziskovanje prepletenosti umetnosti v Združenem kraljestvu z mednarodno solidarnostjo, ki jo oblikujejo migracije in politična mobilizacija. Retrospektiva Artists for Democracy razkriva festival kot obliko in prakso, ki zajema izdelavo transparentov in plakatov, umetniška dela, fotografije, filme, stroje in zvoke, udeležbo, predstave, predavanja in projekcije umetnikov različnega porekla, da bi skupaj obravnavali politična stanja (...). *Precarious Solidarities: Artists for Democracy (1974–77), February 2023. (Negotove solidarnosti: Umetniki za demokracijo (1974–77), februar 2023. Program prireditev in govori Cecilie Vicuña: „To Organize Dreaming“ ali „To Organize Dreaming was the dream“ („Organizirati sanje“ ali „Sanje so bile organizirati sanjanje“); Wing Chan in David Morris: Precarious Solidarities (Negotove solidarnosti); in Hannah Healey: Artists for Democracy and experimental art as solidary practice (Umetniki za demokracijo in eksperimentalna umetnost kot solidarna praksa), med drugimi. Spletni simpozij prek platforme Zoom, ki ga je pripravil raziskovalni center Afterall pri Univerzi za umetnost v Londonu.*
3. Zakonodajna resolucija Evropskega parlamenta z dne 28. marca 2019 o predlogu uredbe Evropskega parlamenta in Sveta o vzpostavitvi programa Ustvarjalna Evropa (2021–2027) in razveljavitvi Uredbe (EU) št. 1295/2013 (COM(2018)03662018/0190(COD)), C8-0237/2018 –
4. Resolucija Evropskega parlamenta z dne 19. januarja 2016 o vlogi medkulturnega dialoga, kulturne raznolikosti in izobraževanja pri spodbujanju temeljnih vrednot EU (2015/2139(INI))
5. (Arhiv umetniške zbirke Evropskega parlamenta)
6. Prav tam.
7. Prav tam.
8. Dokumentacija, ki jo je predložila umetnikova družina (Arhiv umetniške zbirke Evropskega parlamenta)
9. Prav tam.
10. Prav tam.
11. WINTLE, Michael, „Europe on Parade“ (Evropa na paradi), v: SPIERING, Menno y WINTLE, Michael (ur.): *Ideas of Europe since 1914: The legacy of the First World War (Zamisli o Evropi od 1914: zapuščina prve svetovne vojne)*, Palgrave Macmillan, 2002, str. 121–124.
12. Med letoma 1977 in 1982 je Immendorff ustvaril vrsto slik, risb in grafičnih reprodukcij z naslovom Café Deutschland, v katerih je na metaforični ravni zoperstavil nasprotujoči si ideologiji Vzhodne in Zahodne Nemčije. <https://www.moma.org/collection/works/80069>
13. Mathews, D.: *The Ecology of Democracy (Ekologija demokracije)*. Združene države Amerike: Fundacija Kettering Press, 2014.
14. “Respect, retrait, ellipse: Willie Doherty est la représentation oblique du conflit irlandais. (...) De l'oeuvre de Willie Doherty - photographies, photomontages et videos - est difficile de comprendre les enjeux, tant plastiques que politiques, si l'on ne rapelle pas, avec Declan MacGonagle, le sens de l'expression « longue guerre » et la definition des murals de Derry : « longue guerre » fut utilisé par le mouvement republicain irlandais pour definir le processus global dans lequel ses membres se trouvent impliqués depuis les années soixante-six, mais, comme le souligne Declan MacGonagle, l'expresion se refere egalement a une guerre bien plus longue - inachevable ? - menée pendant des siecles entre Anglais et Irlandais ». **Dominique Baqué : Pour un nouvel art politique. De l'art contemporain au documentaire**, Flammarion - Champs arts, 2009, pp. 189–193.
15. Prav tam.
16. « Doherty a articulé l'ensemble de son oeuvre autour du conflit et de ses modalités de représentation (...) Longtemps, les productions de Doherty se présenterent sous la forme de photo-textes : ». **Prav tam.**
17. Alors que les autorités s'empresent aujourd'hui d'enlever, d'effacer tout signe de conflit, la photographie de Doherty s'applique au contraire à maintenir vivant le souvenir de ce qui déchira le pays, à exiger un devoir de mémoire ». **Prav tam.**
18. <https://museummayervandenbergh.be/en/zoektocht-naar-bruegel> Za podrobnejšo analizo gl.: Bernadette Van Haute: “Dulle Griet’ in seventeenth century Flemish painting: a risible image of popular peasant culture” (Dulle Griet v flamskem slikarstvu sedemnajstega stoletja: humorna podoba popularne kmečke kulture), v *Acta Academica* 2011 43(2):1–40. Institucionalna zbirka UNISA (UnisaIR), Univerza v Južni Afriki.
19. Stefan Džambazov govori o Andreju Danielu, pri čemer se sklicuje na pogovor, objavljen na spletni strani [вълпеки.com](https://nha.bg/en/page/exhibition-andrey-daniel---the-last-7-years-at-academia-gallery). Gl.: <https://nha.bg/en/page/exhibition-andrey-daniel---the-last-7-years-at-academia-gallery>
20. https://openartfiles.bg/en/files/download/1210/181207-183127_NOlyahovaPDF_web.pdf
21. Marie Bromander & Sebastian Rypson: “Monumental Negligence – or, how Bulgarian artists fight against monumental amnesia” (Skrajno zanemarjanje ali kako se bolgarski umetniki borijo proti skrajni pozabi), 2019. <https://independent.academia.edu/MarieBromander>

DODATNI VIRI

RAZSTAVE

Structures de domination et de démocratie, Centre Pompidou, Paris, 2018

Poéticas de la democracia. Imágenes y contra-imágenes de la Transición. Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, Madrid, 2018-2020.

Artists for Democracy (exhibition and archival display exploring the 1970s art and activism of the collective organisation "Artists for Democracy"). Presented by England & Co at the Horse Hospital, London, 2023.

KNJIGE

Michael Wintle: "Europe on Parade" in SPIERING, Menno & WINTLE, Michael (Ed.): *Ideas of Europe since 1914: The legacy of the First World War*, Palgrave Macmillan, 2002. (EN)

Korza, P., Schaffer, B., & Assaf, A.: *Civic dialogue, arts & culture: findings from Animating Democracy*. Washington, DC. : Americans for the Arts, 2005 (EN)

Politik & Kunst - Kunst & Politik; Künstler und ihre Werke in den Bauten des Deutschen Bundestages in Berlin / Politics and Art - Art and Politics. Artists and Their Works in the Buildings of the German Parliament. Edited by order of the German Bundestag, by Dr. Andreas Kaernbach and Roger Sonnewald. Edition J.J. Heckenhauer, Berlin, 2005. (DE)

Dominique Baqué: *Pour un nouvel art politique. De l'art contemporain au documentaire*, Flammarion - Champs arts, 2009 (FR)

Joëlle Zask: *Art et démocratie. Les peuples de l'art*. Collection: Intervention philosophique. Presses universitaires de France, Paris, 2014 (FR)

Iván López Munuera: *Los encuentros de Pamplona (1972) como laboratorio de la democracia* (tesis doctoral). Universidad Complutense, Madrid, 2016 (ES)

F. de Meredieu: *Histoire matérielle et immatérielle de l'art moderne et contemporain*, Larousse, 2017. (FR)

Latorre, Guisela: *Democracy on the Wall. Street Art of the Post-Dictatorship Era in Chile*, 2019 (EN)

<https://ohiostatepress.org/books/titles/9780814214022.html>

Bill Posters: *The Street Art Manual*, Laurence King Publishing, 2020 (EN)

ČLANKI

Robert, P. : « Les deux temps des arts visuels en démocratie: l'humanisme démocratique de l'art moderne et la démocratie praticable de l'art contemporain ». *Nouveaux Cahiers du socialisme*, 2016, (15), 67-76 (FR)

Puello, L. (2020). « Art and democracy. Exploring new ways to work creatively with citizens ». *Palabra*, 20(1), 64-74. (EN)
<https://doi.org/10.32997/2346-2884-vol.20-num.1-2020-3225>

SPLETNA MESTA

<https://art-collection.europarl.europa.eu/en/>

<https://www.tate.org.uk/tate-etc/issue-42-spring-2018/opinion-john-paul-stonard-art-democracy>

<https://www.tate.org.uk/visit/tate-liverpool/display/democracies>

<https://www.tate.org.uk/art/art-terms/c/community-art>

UMETNIKI, PREDSTAVLJENI NA RAZSTAVI:

<https://www.francoiseschein.com/>

<https://www.goudielynch.fr/>

<http://hannahcollins.net/>

<https://www.twofourtwo.com/>

<https://www.jameshanley.net/>

<http://www.danwolgers.com/>

<https://www.paulgrahamarchive.com/>

<https://imma.ie/artists/willie-doherty/>

<http://www.flokasearu.eu/>

<https://www.frieze.com/article/olaf-metzel>

<https://www.antoni-clave.org/biographie/>

<https://www.missirkovbogdanov.com/>

<http://www.jaanelken.com/>

<https://www.ateliervanlieshout.com/>

<http://www.ruthbianco.com/Biodata.html>

<https://www.artnews.com/art-news/news/estonia-2024-venice-biennale-edith-karlson-1234649323/>

SKUPAJ SMO ZA DEMOKRACIJO

Pridruži se skupajsmo.eu

Skupajsmo.eu je skupnost, v kateri verjamemo v demokracijo in hočemo pred prihajajočimi evropskimi volitvami okrepiti njen pomen. Skupnost povezuje ljudi iz vse Evrope, ki se srečujemo, izmenjujemo znanje in se učimo novih veščin, obenem pa spodbujamo druge, naj se leta 2024 udeležijo volitev.

